

עיונים לפרשת ויגש עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

התוודעות יוסף לאחיו

הרב שאולי גרינפלד

בנויה, כלומר על שההשגחה באיש מאישי האדם כפי שמגיע לו. התבונן היאך לשון הכתוב בהשגחה בפרטי מצבי האבות בהתעסקויותיהם, ואפילו בקנייניהם, ומה שהובטח בו מלווי ההשגחה להם, נאמר לאברהם⁴ 'אנכי מגן לך', ונאמר ליצחק⁵ 'ואהיה עמך ואברכך', ונאמר ליעקב⁶ 'הנה אנכי עמך ושמרתך בכל אשר תלך'.

הרמב"ם כותב, שאחד מיסודות התורה, הוא שהקב"ה משגיח השגחה מיוחדת על הצדיקים, ושומר עליהם מפני כל מיני מקרים. יוסף מנחם את אחיו, שכל סיפור הגעתו למצרים, נעשה בהשגחה האלוקית הזאת, כדי שכשיגיעו שנות הרעב, יהיה אוכל ליעקב ולמשפחתו.

אלא שיש לעיין במה שאמר אחר כך יוסף לאחיו⁷:

"ועתה לא אתם שלחתם אתי הנה כי האלקים, וישימני לאב לפרעה ולאדון לכל ביתו, ולמושל בכל ארץ מצרים".

בפסוק זה, נראה שיוסף מנסה לשחרר את האחים מהאחריות למכירתו למצרים: "לא אתם שלחתם אותי". והנה הרמב"ם בהלכות תשובה⁸ כתב:

"ודבר זה עיקר גדול הוא, והוא עמוד התורה והמצווה, שנאמר⁹ 'ראה נתתי לפניך היום את החיים', וכתוב¹⁰ 'ראה אנכי נותן לפניכם היום', כלומר שהרשות בידכם וכל שיחפוץ האדם לעשות ממעשה בני אדם עושה, בין טובים בין רעים, ומפני זה העניין נאמר¹¹

הרמב"ם במורה נבוכים¹, בהתייחסו לחלק הסיפורי שבתורה, קבע כלל:

"דע, שכל סיפור שתמצא מוזכר בתורה, הוא לתועלת הכרחית בתורה: אם לאימות השקפה שהיא יסוד מיסודות התורה, או לתיקון מעשה מן המעשים, כדי שלא יהא בין בני אדם עוול ורשע".

הרי שלסיפור בתורה, יכולה להיות אחת משתי מטרות: או להוכיח את אחד מיסודות האמונה, או ללמד אותנו כיצד צריכה להיות התנהגות נכונה בין בני אדם.

ננסה לעקוב אחר הקביעה הנ"ל של הרמב"ם, דרך התוודעות יוסף לאחיו.

לאחר שיוסף מתוודע אל אחיו, הוא מנסה לנחם אותם על פרשת המכירה²:

"ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אתי הנה, כי למחיה שלחני אלקים לפניכם. כי זה שנתיים הרעב בקרב הארץ, ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר. וישלחני אלקים לפניכם, לשום לכם שארית בארץ, ולהחיות בכם לפליטה גדולה".

פסוקים אלו, באים לאמת את האמונה בהשגחה האלוקית, ודאגתו לצדיקים. וכך ביאר הרמב"ם יסוד זה³:

"ועניין זה הוא יסוד מיסודות התורה, ועליו היא

1	ג. נ.	4	בראשית ט"ו, א.
2	בראשית מ"ה ה-ז.	5	שם כ"ו, ג.
3	מורה נבוכים ג, י"ח.	6	שם כ"ח, ט"ו.
		7	שם מ"ה, ח.
		8	ה, ג.
		9	דברים ל, ט"ו.
		10	שם י"א, כ"ו.
		11	שם ה, כ"ו.

סיפור לכאורה דומה, אנו מוצאים על דוד המלך. וכך כתוב¹⁴:

"ובא המלך דוד עד בחורים, והנה משם איש יוצא ממשפחת בית שאול ושמו שמעי בן גרא, יוצא יצוא ומקלל".

אבישי בן צרויה מתנדב להרוג את שמעי, אך תגובתו המיידית של דוד המלך לאירוע, היא כמו תגובתו של יוסף¹⁵:

"ויאמר דוד אל אבישי ואל כל עבדיו: הנה בני אשר יצא ממעי מבקש את נפשי ואף כי עתה בן הימיני, הניחו לו ויקלל כי אמר לו ה".

דוד המלך מסיר משמעי אחריות על מעשיו, בטענה שכל מה שקורה לו עכשיו, הוא מהלך אלוקי. אך בכל זאת, לפני מותו, דוד המלך מצווה על שלמה בנו, להמית את שמעי¹⁶:

"והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני מבחרים והוא קיללני קללה נמרצת ביום לכתני מחנים... ועתה אל תנקהו כי איש חכם אתה וידעת את אשר תעשה לו והורדת את שיבתו בדם שאול".

וכאן המקום לשאול: אם שמעי לא אשם במה שעשה, שהרי מה שהוא קילל את דוד היה חלק מהעונש שה' גזר עליו, מדוע דוד מצווה להוריד את שיבתו בדם שאול?

והתשובה כנ"ל, שהשריש לנו הרמב"ם שאדם אינו יכול להסיר מעל עצמו את האחריות למעשיו, בטענה שכך היא גזירת שמים. ואמנם בשעת מעשה דוד לא פגע בשמעי, כיון הבין שהוא נמצא במצב של עונש, והקללות הן חלק מהעונש. אך בשום אופן לא היתה לו כוונה לומר שאין לשמעי אחריות על מעשיו, ולכן דוד המלך השאיר לשלמה בנו הנחיה לתת לשמעי כגמולו.

'מי יתן והיה לבבם זה להם', כלומר שאין הבורא כופה בני אדם ולא גוזר עליהן לעשות טובה או רעה אלא הכל מסור להם".

הרי שאף שודאי שכל פרשת גדולת יוסף נעשתה בהשגחה אלוקית, אין בכך בכדי לפטור את האחים מאחריות על מעשיהם!

ואולי יש לומר, שפסוק זה בא למטרה השנייה שכתב הרמב"ם לחלק הסיפורי בתורה: "לתיקון מעשה מן המעשים, כדי שלא יהא בין בני אדם עוול ורשע".

כלומר, באמת אין בכך שכל ענייני יוסף נעשו בהשגחה אלוקית כדי להציל את יעקב אבינו וביתו בשנות הרעב, בכדי לפטור את האחים כלפי שמיים על מה שעשו. אלא שיוסף הבין מהתגובה של אחיו, שהם כבר חזרו בהם מהמכירה, ורצונם לפייס אותו, ועל כן החליט מיד למחול להם. וכך כתב הרמב"ם בהלכות תשובה¹²:

"אסור לאדם להיות אכזרי ולא יתפייס אלא יהא נוח לרצות וקשה לכעוס. ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול - מחול בלב שלם ובנפש חפיצה, ואפילו הצר לו וחסא לו הרבה לא יקום ולא יטור, וזהו דרכם של זרע ישראל ולבם הנכון. אבל הגויים ערלי לב אינן כן, אלא ועברתן שמרה נצח, וכן הוא אומר¹³ על הגבעונים לפי שלא מחלו ולא נתפייסו 'והגבעונים לא מבני ישראל המה'".

יוסף מוכן 'למחוק' את מה שעשו לו, לנקות את האחים מהאחריות לשנים בהם היה עבד בבית פוטיפר, מהאחריות לשנים בהם ישב בבית האסורים, מהאחריות לכל הקושי וסבל שעברו עליו עד שהקב"ה עשה אותו מלך, ברגע שהוא מבין שהאחים רוצים לחזור בתשובה.

נכון, האחים צריכים לתקן את חשבונם כלפי שמים, אבל יוסף מוכן להתחיל לחשוב כאילו "לא אתם שלחתם אתי", ולראות רק את יד ההשגחה האלוקית שפעלה בעולם.

14 שם ט"ז, ה.
15 פסי י"א.
16 מלכים א ב ח-ט

12 ב, י.
13 שמואל ב כ"א, ב.